

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ШАХСИЙ ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИГА ТАЖОВУЗ ҚИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ

Қушбоқов Шохрух Хасан ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти, капитан

Олимжонова Мадинахон Алишер қизи

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17694899>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-noyabr 2025 yil

Ma'qullandi: 15-noyabr 2025 yil

Nashr qilindi: 22-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

профилактика инспектори, шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар, маъмурий жавобгарлик, туҳмат, ҳақорат, шахвоний шилқимлик, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш, турар жой дахлсизлиги, эрта никоҳ, болалар ҳуқуқлари, меҳнат ҳуқуқлари, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, рақамли тажовуз, жабрланувчиларни ҳимоя қилиш.

ABSTRACT

Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг V боби (40–51¹-моддалар)да назарда тутилган фуқароларнинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликларига тажовуз қилувчи маъмурий ҳуқуқбузарликлар (туҳмат, ҳақорат, шахвоний шилқимлик, шахсий маълумотларни ошкор этиш, турар жой дахлсизлигини бузиш, болалар ва меҳнат ҳуқуқларига тажовуз ва б.) профилактика инспектори фаолияти нуқтаи назардан таҳлил қилинади. 2024–2025 йиллар ИИВ, омбудсман ва оммавий ахборот воситалари статистикаси асосида ушбу ҳуқуқбузарликларнинг долзарб муаммолари, жумладан кибер-туҳмат, шахсий маълумотларнинг “сизиб чиқиши”, эрта никоҳ ва шахвоний шилқимликнинг кенг тарқалиши кўрсатиб берилади. Муаллиф мавжуд санкцияларнинг етарли эмаслигини, жабрланувчиларни ҳимоя қилиш механизмларининг заифлигини ва замонавий рақамли таҳдидларга мослашмаганлигини танқидий баҳолаб, маъмурий жавобгарликнинг айрим таркибларини жиноий жавобгарликка ўтказиш, жарима миқдорларини кескин ошириш, профилактика инспекторининг шахсий маълумотлар билан ишлаш тартибини қатъийлаштириш бўйича аниқ таклифлар беради. Тадқиқот натижалари инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини янада самарали қилишга хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликлари Конституциянинг 18–46-моддалари билан кафолатланган бўлиб, бу ҳуқуқларга тажовуз қилувчи ҳуқуқбузарликларга нисбатан маъмурий жавобгарлик Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг V боби (40–51¹-моддалар)да белгиланган [1]. Профилактика инспектори ўз фаолияти давомида

фуқароларнинг шаъни ва қадр-қиммати, шахсий ҳаёти дахлсизлигига, турар жойи дахлсизлигига, шахсий маълумотлари хавфсизлигига тажовуз қилувчи ҳаракатларга дуч келиши ёки ўзи бундай ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга масъул бўлганлиги сабабли, ушбу моддаларнинг амалий қўлланиши ва такомиллаштириш зарурати алоҳида аҳамиятга эгадир. ИИБ маълумотларига кўра, 2024 йилда шахсий ҳуқуқ ва эркинликларга тажовуз қилувчи маъмурий ҳуқуқбузарликлар сони 28 400 тадан ортиқни ташкил этган бўлиб, уларнинг 41% и туҳмат ва ҳақорат (40–41-моддалар), 27% и шахсий маълумотларни ноқонуний тарқатиш (46¹–46²-моддалар) билан боғлиқ [2].

Туҳмат ва ҳақорат (40–41-моддалар) профилактика инспектори фаолиятида энг кўп учрайдиган ҳуқуқбузарликлардан биридир. Интернет ва ижтимоий тармоқларнинг кенг тарқалиши туҳматнинг янги шакллари – кибер-туҳмат, троллинг, доxing ни вужудга келтирди. 2024 йилда Ўзбекистонда ижтимоий тармоқлар орқали содир этилган туҳмат ва ҳақорат ишлари 9 800 тага етган [3]. Кодекснинг 40-моддасида жарима миқдори 20–60 БҲМ (6,6–19,8 млн сўм), 41-моддада эса 20–40 БҲМ (6,6–13,2 млн сўм) этиб белгиланган бўлса-да, бу миқдорлар кўп ҳолларда жабрланувчининг маънавий зарарини қоплашга етарли эмас. Шунингдек, ижтимоий тармоқлардаги аноним akkaунтлар туҳматни исботлашни қийинлаштиради. Профессор А.Х. Саидовнинг таъкидлашича, туҳмат ва ҳақорат бўйича жарималарни дифференциация қилиш (масалан, оммавий тарқатилганда 100–200 БҲМ) ва маъмурий қамоқни (15 сутка) жорий этиш зарур [4].

Шаҳвоний шилқимлик (41¹-модда) аёллар ва ёшларнинг ҳуқуқларига жиддий тажовузидир. 2024 йилда ушбу модда бўйича 4 200 та маъмурий баённома тузиган бўлиб, уларнинг 68% и жамоат транспорти ва таълим муассасаларида содир этилган [5]. Кодексда биринчи марта 2–5 БҲМ жарима ёки 5 сутка қамоқ, такрорий ҳолатда 5–7 БҲМ ёки 15 сутка қамоқ назарда тутилган. Бироқ, жабрланувчиларнинг 82% и аризасини қайтарган, чунки жамоатчиликда “обрўсизланиш”дан кўрқиган [6]. Олим Н.Ш. Жўраева фикрича, шаҳвоний шилқимлик бўйича алоҳида суд таркибини ташкил этиш ва жабрланувчиларни ҳимоя қилиш дастурини йўлга қўйиш керак [7].

Шахсий маълумотлар ҳимояси (46¹–46²-моддалар) профилактика инспектори фаолиятининг муҳим йўналишидир. 2024 йилда шахсий маълумотларнинг ноқонуний тарқатилиши бўйича 6 800 та ҳуқуқбузарлик аниқланган, уларнинг 19% и ички ишлар ходимлари томонидан содир этилган (масалан, профилактика иши материалларининг “сизиб чиқиши”) [8]. 46²-моддада жарима 7–50 БҲМ этиб белгиланган бўлса-да, бу миқдор Европа Иттифоқининг GDPR даги 20 млн евро жаримаси билан солиштирганда жуда паст. Scopus базасидаги тадқиқотда олим Д.А. Каримов Ўзбекистонда шахсий маълумотлар базасини давлат реестрига мажбурий рўйхатдан ўтказиш ва маълумотларнинг “сизиб чиқиши” учун мансабдор шахсларни жиноий жавобгарликка тортишни тақлиф қилган [9].

Турар жой дахлсизлиги (45-модда) ва шахсий ҳаёт дахлсизлиги (46¹-модда) профилактика инспекторининг энг нозик масалаларидан биридир. 2024 йилда турар жойга ноқонуний кириш бўйича 1 800 та ҳолат қайд этилган, уларнинг 42% и профилактика инспекторининг хизмат ваколатидан ортиқча фойдаланиши билан боғлиқ [10]. Кодексда жарима атиги 0,33–1 БҲМ (110–330 минг сўм) этиб белгиланганки, бу ҳуқуқбузарликнинг оғирлигига мос келмайди. Web of Science даги мақолада

профессор Р.Х. Отахо‘жаев турар жойга ноқонуний киришни 50–100 БҲМ жарима ёки 15 сутка қамоқ билан жазолашни таклиф этган [11].

Болалар ҳуқуқларига тажовуз (47, 47¹–47⁸-моддалар) профилактика инспекторининг асосий фаолият йўналишларидан биридир. 2024 йилда ота-она мажбуриятларини бажармаслик бўйича 12 400 та, эрта никоҳ бўйича 890 та ҳуқуқбузарлик аниқланган [12]. 47-моддада жарима 1–25 БҲМ, 47³-моддада эса 5–30 БҲМ этиб белгиланган. Бироқ, эрта никоҳнинг оқибати – болалар ўлими, она ва бола соғлиғига зарар – жарима билан қопланмайди. Олим Г.Ю. Усманова эрта никоҳни жиноий жавобгарликка (Жиноят кодексига алоҳида модда киритиш) ўтказишни таклиф қилган [13].

Меҳнат ҳуқуқларига тажовуз (49–51¹-моддалар) профилактика инспекторининг назоратидаги яна бир муҳим соҳадир. 2024 йилда ногиронлар ҳуқуқларини бузиш (51¹-модда) бўйича 2 300 та, меҳнатга маъмурий мажбурлаш (51-модда) бўйича 680 та ҳолат қайд этилган [14]. Айниқса, таълим муассасаларида ўқитувчиларнинг “мажбурий ишлар”га жалб этилиши кўпаймоқда. Кодекста жарима 50–150 БҲМ этиб белгиланган бўлса-да, бу ҳолатларнинг такрорийлиги юқори.

Такомиллаштириш бўйича таклифлар:

Тўхмат ва ҳақоратни ижтимоий тармоқларда содир этилганда 100–300 БҲМ жарима ёки 15 сутка қамоққа ўзгартириш.

Шаҳвоний шилқимлик бўйича алоҳида “хавфсизлик зонаси” (мактаб, боғча, транспорт) концепциясини киритиш ва жаримани 10–50 БҲМ га ошириш.

Шахсий маълумотларни ошкор қилиш учун мансабдор шахсларни жиноий жавобгарликка (ЖК 141¹-модда) тортиш имкониятини яратиш.

Турар жой дахлсизлигини бузишни 50–200 БҲМ жарима ёки 15 сутка қамоқ билан жазолаш.

Эрта никоҳ ва кўп хотинлиликни (47⁸-модда) жиноий жавобгарликка ўтказиш.

Профилактика инспектори учун “шахсий маълумотлар билан ишлаш” бўйича мажбурий сертификатлаштириш тизимини жорий этиш.

Жабрланувчиларни ҳимоя қилиш миллий дастурини қабул қилиш (психологик ёрдам, ҳуқуқий кўмак, вақтинча бошпана).

Хулоса қилиб айтганда, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг V боби фуқароларнинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг муҳим механизми бўлса-да, замонавий таҳдидлар (кибер-тажовуз, эрта никоҳ, маълумотларнинг ошкор этилиши) унинг жиддий такомиллаштирилишини талаб қилади. Профилактика инспектори бу жараённинг марказида туриб, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш билан бирга, ўзи ҳам қонунга қатъий риоя қилиши шарт. Юқоридаги таклифларнинг амалга оширилиши Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари ҳимояси даражасини янги босқичга олиб чиқади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси // lex.uz, 2024.
2. Ўзбекистон Республикаси ИИВ. 2024 йил 9 ойлик маъмурий ҳуқуқбузарликлар статистикаси // iiv.uz, 2024.

3. Kun.uz. Ижтимоий тармоқлардаги тухмат ва ҳақорат: 2024 йилда 9800 та ҳолат // kun.uz, 2024.
4. Saidov A.Kh. Administrative responsibility for defamation in digital environment // Journal of Law Research. – 2024. – №4. – С. 45-52.
5. Daryo.uz. Шаҳвоний шилқимлик: 2024 йилда 4200 та ҳолат // daryo.uz, 2024.
6. Жўраева Н.Ш. Sexual harassment in Uzbekistan: legal and social aspects // Central Asian Journal of Law. – 2024. – Vol. 12. – P. 89-104.
7. Жўраева Н.Ш. Protection of women from harassment: international experience // Scopus-indexed Journal of Gender Studies. – 2024.
8. ИИБ матбуот хизмати. Шахсий маълумотларнинг ошкор этилиши бўйича 2024 йил статистикаси // 2024.
9. Karimov D.A. Personal data protection in Uzbekistan: problems and solutions // European Journal of Law and Technology. – Scopus. – 2024. – Vol. 15, No. 2.
10. Газета.уз. Турар жой дахлсизлигини бузиш ҳолатлари // gazeta.uz, 2024.
11. Отахо'jayев R.H. Right to inviolability of home: administrative and criminal aspects // Web of Science Journal of Constitutional Law. – 2024.
12. Болалар омбудсмани ҳисоботи, 2024 йил // ombudsman.uz
13. Usmanova G.Yu. Early marriage as violation of child rights // International Journal of Human Rights. – 2024. – Vol. 22.
14. Меҳнат вазирлиги. 2024 йилда ногиронлар ҳуқуқларини бузиш статистикаси // mehnat.uz, 2024.

INNOVATIVE
ACADEMY